

Садыкова Н.М.¹, Палжігіт Г.Т.¹, Өмірбек Г.А.¹
¹әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,
Алматы, Қазақстан

СПОРТ САЛАСЫНДАҒЫ МАМАНДАРДЫҢ ЕҢБЕК МОТИВАЦИЯСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Түйіндеме

Бұл мақалада мотивация ұғымы, оның спорттық сферада қолданылуы және оның мақсаттары, міндеттері мен қолданылу аясының қысқаша сипаттамасы қарастырылады. Жалпы спорт психологиясымен байланыстағы мотивацияның түрлері және сипаттамалары. Сондай-ақ спорт психологиясында мотивацияның кәсіби емес және кәсіби мамандарға және олардың негізінде жетістікке жету ықпалы туралы айтылады.

Түйін сөздер: мотивация, спорттағы ынталандыру.

Садыкова Н.М.¹, Палжігіт Г.Т.¹, Өмірбек Г.А.¹
¹Казахский Национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МОТИВАЦИИ К ТРУДУ У СПЕЦИАЛИСТОВ В СФЕРЕ СПОРТА

Аннотация

В этой статье обсуждается концепция мотивации, ее применение в спорте и краткое описание ее целей, задач и масштабов. Виды и особенности мотивации, связанные с общей спортивной психологией. Спортивная психология также обсуждает влияние мотивации на профессионалов и их успех.

Ключевые слова: мотивация, мотивация в спорте.

Sadykova N.M.¹, Palzhigit G.T.¹, Omirbek G.A.¹
¹ al-Farabi kazakh national university,
Almaty, Kazakhstan

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF WORK MOTIVATION AMONG SPECIALISTS IN SPORTS FIELD

Anno tati o n

This article discusses the concept of motivation, its application in sports, and a brief description of its goals, objectives, and scope. Types and features of motivation related to general sports psychology. Sports psychology discusses the influence of motivation on professionals and specialists and their success.

Key words: motivation, motivation in sports.

Кіріспе. Жоғары білім берудің қазіргі таңдағы басты міндеті - мұғалімдердің кәсіби қызметтегі тиімділіктерін арттыра отыра, жауапкершілік, бастамашылық, жан-жақты дамыту, шығармашылық қабілеттерін дамыта отыра пайдалану [1]. Бұл мәселеге деген қызығушылықтың жоғарылауы негізінде мұғалімнің тұрақты кәсіби қызметі, оның ішінде дене шынықтыру және спорт саласындағы мәселе ерекше маңызға ие болып келеді. Педагогикалық құрамды олардың мотивтері мен қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ұйымдастыра отырып, өнімді қызметке белсендіру қажет [2]. Мәселе мұғалімдердің кәсіби іс-әрекетіне ынталандырудың жеткіліксіздігінде және мұғалімдердің, оның ішінде дене шынықтыру және спорт саласындағы мұғалімдердің кәсіби қызметін ынталандырудың жүйесінің дұрыс болмауында. Қазіргі кезде кәсіби іс-әрекет мотивациясын бақырауда мұғалімнің кәсіби іс-әрекет сапасын жақсарту факторы ретінде, тиімді мотивацияны ұйымдастыру, күрделі практикалық мәселелердің бірі болып отыр. Сонымен қатар, педагогикалық ұжымның практикалық ұйымдастырудағы кездестіретін күрделіліктің тағы бір түрі, ол профессорлық-оқытушылық құрамның кәсіби іс-әрекеттегі мотивация ерекшеліктерін толық зерттеуімен байланысты болып отыр.

Еңбек мотивациясы мәселесін В.Г. Асеев, А.Б.Бақырадзе, В.В. Гузеев, А. Ма слоу, Е.П. Ильин, Н.Н. Вересов және т.б. ғалымдар әр түрлі аспектілерде терең қамтыды. Мотивацияның психологиялық аспектілерін қарастыра отыра, қазіргі заманғы зерттеулерде ғылыми әдебиеттерді талдау өте маңызды. (В.Г. Асеев, Г. С. Кожухар, И. Ф. Демидова, О. В. Маскаленко, О. Л. Головащук, А.В. Рыбаков, В.Т.Бессалаев, Ф.Т. Итяшева, Л.М. Митина). Ғалымдардың пікірінше, тұлғасана сының мотивациялық компоненті ішкі және сыртқы тітіркендіргіштерге байланысты, сонымен қоса өте өзгермелі болып келеді. Спорт саласында кәсіби қызметке деген ынтаны қалыптастыру үшін, мамандар санасының мотивациялық компонентін мақсатты түрде ынталандыру өзінқалыптандырады.

Кәсіби іс-әрекет мотивациясының негізгі ретінде біз Л.М.Митинаның анықтамасын алдық: спорт саласындағы маманның кәсіби іс-әрекетінің мотивациясы - бұл мұғалімнің кәсіби педагогикалық іс-әрекет саласындағы өзін-өзі жүзеге асыруға, өсуге және дамытуға ұмтылуымен көрінетін спорт мұғалімі жұмысының ажырамас сипаттамасы. Сонымен, спорт саласындағы мамандардың жұмысының психологиялық аспектілерінің мәселесін зерттеудің қолданбалы маңызы зор.

Зерттеу әдістері. Адамның бойында мінез қалыптасқан секілді, мотивацияда бала кезінен бастап бүкіл өмірінде қалыптасады, мінез бен мотивация бір-бірінің ажырамас бөлігі екенін алғатарта, оны адам өзі ықпал ету арқылы қалыптастырады. Ал, дене белсенділігі мотивациясы - бұл физикалық дайындықпен өнімділіктің оңтайлы деңгейіне жетуге бағытталған жеке тұлғаның ерекше күйі.

Дене шынықтыру мен спортқа деген қызығушылықты қалыптастыру процесі бір сааты емес, көп саатылы процесс: алғашқы қарапайым гигиеналық білім мен балалық шақтағы дағдыдан, дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесін терең психофизиологиялық білуге және қарқынды дамытқан спорт түріне дейін. Мотивациялық-құндылық компоненті - физикалық мәдениетке деген белсенді-позитивті эмоционалды қатынасты, оған қалыптасқан қажеттілікті, білім жүйесін, қызығушылықтарын, мотивтері мен сенімдері жүйесін, практикалық және танымдық қызметке бағытталған ерікті күш-жігерді көрсетеді. Мотивация - кез-келген қызметті, соның ішінде дене шынықтыру мен спортты табысты жүзеге асырудың негізгі компоненті болып табылады.

Кез-келген мотив объективтендірілген қажеттілік болып табылады және соның негізінде туындайды. Осыған байланысты физикалық белсенділіктің мотивтерінен туындайтын негізгі қажеттіліктерді егжей-тегжейлі қарастыру қажет. А.Ц. Пуни ұқсас мотивтердің үш тобын қарастырады: қозғалыс қажеттілігі; қатысушылардың өз міндеттерін орындау қажеттіліктері; спорттық іс-шараларды орындаудағы 96 қажеттілік [3].

Б.Д. Крэтти Мюррей бойынша психогендік қажеттіліктердің классификациясы бойынша, ол спорттық контекстке тән әр түрлі мінез-құлық үлгілерінде көрініс табуы мүмкін деген тұжырымын білдіреді [4].

Мотивация түрлеріне тоқталатын болсақ: 1. Денсаулықты нығайту және аурудың алдын алу. Негізнен тәуелсіз жаттығулардың мықты мотивациясы - бұл денсаулықты нығайту және аурудың алдын-алу мүмкіндігі болып келеді. Дене жаттығуларының әсерімен пайдалы екені өте ұзақ уақыттан бері белгілі және бұл ешқандай күмән тудырмайды. Оны қазіргі уақытта өзара байланысты екі бағытта қарастыруға болады: салауатты өмір салтын қалыптастыру және аурулардың ықтималдығын төмендету, соның ішінде кәсіптік аурулар; аурулардың көптеген түрлерінде физикалық жаттығудың терапиялық әсері жоғары.

Нәтижелерді талдау. 2. Өнімділікті жақсарту. Мінез-құлқын ұзақ мерзімдегі психологиялық зерттеу кезінде адамдардың жұмыс жасау жағдайындағы еңбек өнімділігінің төмендеуі тікелей оның біртектілігінде және бірсырындылығының арқасында болатынын көрсетті. Ақыл-ой әрекетін үнемі орындау ақпаратты қабылдаудың нәтижелілігінің төмендеуіне, сол арқылы кәсіби қателіктердің көп болуына әкеледі. Бүкіл дененің бұлшық еттері мен көру қабілеттеріне арналған арнайы дене жаттығуларын қысқа мерзімде орындау, пассивті демалыстарға қарағанда релаксацияның тиімділігін едәуір арттырады. Осындай жағдайларда жаттығудың әсері өте нәтижелі болып келеді. Барлық жүйелердің, ең алдымен жүрек-қан тамырлары мен тыныс алу жүйелерінің адам ағзасындағы жаттығу процесіндегі қызметінде өзгерістер орын алады. Дене жаттығуларының белгілі бір түрлері оларды залалсыздандырудың және жағымсыз эмоцияларды бейтараптандырудың таптырмас құралы болып табылады.

3. Спорттық мотивация. Мотивацияның бұл түрі адамның өзінің спорттық жетістіктерін жақсартуға деген ұмтылысына негізделген. Адамзаттың бүкіл тарихы, эволюция процесі бәсекелестік рухында, қатынастардың бәсекелік рухында құрылды. Белгілі бір деңгейге жетуге, спорттық жетістіктерінде қарсыласынан озуға деген ұмтылыс ең қуатты реттеушілердің бірі болып табылады. Бұл қалау әсіресе кәсіби спортшыларға тән болып келеді. Өз ортасының ішіндегі ең жақсысы болуға ұмтылу - бұл өз бетінше жаттығулар жасаудың мотивациясы.

4. Эстетикалық мотивация. Эстетикалық мотивацияның мәні - денсаулық үшін, адамның әдемі денесі үшін сәнді ұстану. Әдетте аэробика, жеңіл атлетикалық гимнастика, йога жүйесі және т.б. айналысатын жерлерде жиі кездеседі. Әдетте, эстетикалық мотивация белгілі бір бағыттармен спорт түрлеріне ұзақ мерзімді назар аудармайды. Тағы бір сәнпайда болып, эстетикалық бағдар өзгереді. Бірақ эстетикалық мотивация денсаулықты нығайту сәнімен, адам ағзасының сұлулығымен өзара әрекеттескенде, ол сән өзгерген кезде жоғалып кетпейді.

Жалпы кәсіби емес адамдардың ішінде жаттығуға кең тараған мотивациясының бір түрі - артық салмақты тастау және азу. Қазіргі кезде, осы мақсатпен спортпен жаттығып, Алматы қаласында көптеген спортпен кәсіби айналысып кеткен жаттықтырушылар саны артып келеді. Яғни, кәсіби емес жаттығушылардың кәсіби жаттықтырушыға дейін нәтижешығаруы, бұл мотивацияның адамды жоғары ынталандыратыны және адамның өзіндегі ішкі мотивацияның ықпал етуі жоғарғы екендігін көрсетеді. Сондай-ақ, спорттағы кәсіби мамандардың мотивация арқылы өте жоғарғы нәтижеге жететіндігі дәлел. Яғни спортта жүйелі түрдегі ынталандырумен мақсатты мотивацияның нәтижелі, әрі ықпалы жоғары болады [5].

Жетістік мотивациясы

Бұл жетістікке ұмтылу тенденциясы, сәтсіздікке қарсы тұру және алға қойған мақсатқа жету сынағы (Cill, 1986). Жетістікке жету мотивациясы жеке фактор болып саналады. Спорттық психологияда жеке тұлғаның тән қасиеттерінің моделінен біртіндеп жетістік мақсаттары, сондай-ақ олардың жағдайға әсері және оларға жағдайлық факторлардың әсерін баға көрсететін аралас модельге ауысу қарастырылды [6].

Батыс психологиясында адамдарды іс-әрекетке итермелейтін мотивацияның үш теориясы бар.

- жетістікке жету қажеттілігі теориясы;
- атрибуция теориясы;
- мақсатқа жету теориясы [7].

Atkinson, McClelland пікірінше теорияға жету қажеттілігі - бұл мінез-құлықтың сыни индикаторлары ретінде жеке тұлғаны да, ситуациялық факторларды да ескеретін біріктірілген модель. Бұл теорияның бес компоненті бар:

- жеке факторлар немесе мотивтер;
- жағдайлық факторлар;
- туындаған үрдістер;
- эмоционалды реакциялар;
- мінез-құлық жетістікке жету тәртібі [8].

Қортынды.

Жетістік теориясының қажеттілігі шеңберінде келесі тұжырымдар жасалады.

1. Жетістікке жету қажеттілігі туралы теорияға сәйкес, кез-келгеніміз үшін жетістікке жетудің екі негізгі мотиві бар: жетістікке жету және сәтсіздікке жол бермеу.

Жетістікке жету мотиві өз жетістігін сезіну немесе жетістігіне қанағаттану сезімі ретінде, ал сәтсіздікке жол бермеу мотиві - сәтсіздікке байланысты жағымсыз эмоцияны сезіну қабілеті ретінде анықталады. Мінез осы мотивтердің тепе-теңдігімен анықталады. Үлкен жетістікке қол жеткізетін адамдарға сәттілікке жетудің жоғары мотивациясы және сәтсіздікке жол бермеу үшін аз мотивация тән. Ал үлкен жетістікке жете алмайтын адамдарға жетістікке жетуге деген мотивтің төмендігі және сәтсіздікті болдырмаудың жоғарылығы тән.

2. Үлкен жетістікке қол жеткізген адамдар бәсекеге қабілетті міндеттерге бейім, аралық тәуекелді қалайды және бағалау кезінде жақсы жұмыс істейді. Үлкен жетістікке жете алмайтын адамдар бәсекелестік жағдайлардан, аралық тәуекелден аулақ болып, бағалау кезінде напшарлайды. Жоғарыда сипатталған мәліметтерге сүйене отырып, кез келген спорт түрінде мотивацияның психологиялық аспектілерін дамыта отыра, жұмыс жүргізу арқылы елдегі спорт саласының дамуы жоғары болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

11. Bovykin V. *Novyj menedzhment: upravlenie predpriyatiem na urovne vneshnih standartov.* – M.: Ekonomika, 2007. – 459 s.

2. Ansoff I. *Strategicheskoe upravlenie.* – M.: Ekonomika, 2005. – 414 s..

3. Shevchuk A.V. *O budushchem truda i budushchem bez truda // Obshchestvennye nauki i sovremennost'. 2007. № 3. С. 44–54.*

4. Anisimov R.I. *Trud v epohu neopredelennosti // Sociologicheskie issledovaniya. 2017. № 11. S. 45–53.*

5. Gasyukova E.N. *Prekarizatsiya: konceptualnye osnovaniya, faktory i ocenki. Mir i Rossiya // Problemy i analiz gosudarstvenno-upravlencheskoe proektirovaniye. 2015. T. 8. № 6 (44). S. 28–46.*

6. Verhoglazenko V. *Sistema motivatsii personala // Konsultant direktora. – 2006. – №4 – S. 8–12.*

7. Zaharov N.I. *Motivatsiya i upravlenie.* – M.: Izd-vo RAGS, 2005. – 214s.

8. Kaverin S.B. *Motivatsiya truda.* – M.: Izdatel'stvo «Institut psihologii RAN», 2006. – 224 s.